

ЖЕСТОВЕ МІРКУВАННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ ЗАДАЧ

Хміляр О.Ф. Жестове міркування в процесі розв'язування задач. Занурюючись у розв'язок задачі, людина розкриває свою смислову установку, використовує жести, які адресує самій собі. Жестове міркування дає можливість простежити логіку думки людини та дозволяє їй виразити різні смислові установки. Автор статті, розкриваючи функцію жесту в процесі розв'язування евристичних, наочних задач, показує, як жестове міркування декодує приховані смислові установки задачі, що нашоухує людину на її розв'язок.

Ключові слова: жест, жестове міркування, символ.

Хміляр О.Ф. Жестове рассуждения в процессе решения задач. Углубляясь в процесс решения задачи, человек раскрывает свою смысловую установку, использует жесты, которые адресует самому себе. Жестовое размышления дает возможность проследить логику мысли человека, что позволяет ему выразить разные решения эвристических, наглядных задач, показывает, как жестовое размышление декодирует скрытые смысловые установки задачи, что наталкивает человека на ее решения.

Ключевые слова: жест, жестовое рассуждение, символ.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Серед усіх чуттєво-інтуїтивних символів, спрямованих на вираження смислової установки особистості, ключову позицію посідає жест. В епоху Середньовіччя жест наблизився до "сили закону", цінувався як "юридичний" доказ, який скріплював певну угоду значно сильніше, ніж нотаріальний акт чи підпис. Жестикуючи, людина ніколи не залишається наодинці із собою. В жесті вона возвеличується над ситуацією, виходить за її межі, знаходячи розв'язок, на перший погляд, надскладної задачі.

Проблему жесту більшість вчених досліджують, виходячи з трьох основних його осей. Передусім, це жест як вираз внутрішніх рухів душі, думок, почуттів, морального життя людини. Друга вісь коріниться в значенні жесту та його мовленнєвих функціях. Третя – пов'язана з конотативною цінністю жесту, з жестовою модальністю [1]. У психології до цього часу існує традиція вивчення жестів як паралінгвістичних засобів. Водночас, жест у процесі спілкування не лише супроводжує мовлення. Жестом людина засвідчує своє ставлення до певної події, особи, предмета. Жест сигналізує про бажання людини, її психічний стан. Жестикуючі слугує основою для правильного декодування по-

відомлення, яке нами сприймається. Саме тому більшості вчених жести трактуються як чуттєво-інтуїтивні символи, а не лише як прояв спонтанної активності людини.

У жестові особлива роль відводиться руці [1, 2]. Паралінвістична функція руки є чи не найважливішою. "Якщо хтось каже, що руки дані істоті, наділеній мовою, аби говорити, він буде недалеко від істини... Руки спільно з голосом виражають більше, ніж літери й слова звучної мови, а саме глибинний смисл", – зазначає св. Григорій Нісський [1, с. 197].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж другої пол. ХХ ст. вчені значну увагу приділяють класифікації жестів та інтерпретації їх значень й майже не торкаються питання, як людина розмірковує за допомогою жесту. Так, за М.Аргайлом, жести діляться на п'ять груп: ілюстративні; конвенційні; психомоторні рухи, що виражають емоції; психомоторні рухи, що виражають особистість; ритуальні жести [3]. У Е.Д. Поливанова таких груп три: семіотичні, експресивні та описові, а в З.З.Чанишевої чотири: символічні (ритуальні й умовні); образотворчі (предметні, вказівні, квантитавні); ритможести й експресивні (виразні), що поєднують модальні й емоційні.

Схожу класифікацію жестів ми знаходимо в Д. Морріса, Д. Хексаєна, Н.І. Смірнєвої, О.О. Петрової та інших дослідників [4]. Ці теорії трактуючи жест як символ, розглядають його прояви стосовно конкретної дійсності. При цьому основними функціями жесту є: самовираження психічних станів, процесів, відношення, прагнення, оцінки суб'єкта; реалізація регулятивно-мовленнєвого впливу під час встановлення, підтримки та посилення контакту; втілення інформативно-мовленнєвих жестів.

Із проаналізованого вище ми бачимо, що класифікація жестів, будучи розробленою різними авторами, має робочий характер й відображає в першу чергу стан сучасних уявлень про природу людського спілкування й позиції дослідників з даної проблематики. Отже, жестикуляція – це регуляторна, складна й інтенсивна кінетична активність мовця. При цьому, фрази жестикуляції, як правило, випереджують відповідні відрізки мовлення.

У даній статті ми прагнемо відповісти на два питання: 1) чим є жест у процесі розв'язування евристичних, наочних задач? й 2) як жестове міркування, будучи зверненим до самого себе, сприяє розв'язанню задач, виражаючи смислово установку людини.

Результати експериментального дослідження та їх обговорення. Експериментальним матеріалом, з яким працював досліджуванний, виступали візуальні стимули: вісім трансформованих зображень кола О.Ю.Артемевої та три наочні задачі – "Зруйновані мости", "Спос-

терігачі на площах", "Задача Ейлера", які розглядалися як перцептивні коди. Даний стимульний матеріал виступав вихідною точкою, яка запускала довільні асоціації.

Весь хід психологічного експерименту фіксувався за допомогою відеокамери з подальшою оцінкою дій досліджуваних на основі повторного відтворення й покадрового перегляду (стоп-кадру). На основі отриманих показників складались відеопроколи, які підлягали інтерпретації. Аналіз відеопроколів за допомогою функції стоп-кадру дозволяв обмежити суб'єктивний вплив досліджуваного на експериментатора.

Досліджувані (n = 218 чол.) – слухачі військового університету у віці 29-42 років. Розв'язуючи задачі, досліджувані через жестове вираження наочно показували логіку міркування та взаємодію виражених у внутрішньому діалозі різних смислових установок.

З метою контролю суб'єктивних факторів з боку досліджуваних нами використовувалась модифікація методу "обману" справжнього предмета дослідження та модифікація методу "плацебо всліпу". Під методом "обману", як правило, розуміється цілеспрямоване обмеження досліджуваних в певній інформації. Можливою модифікацією цього методу є приховування цілей і гіпотез дослідження, що дозволяє досліджуваному самому висувати варіанти.

На думку І.І.Семяновського, найбільш розповсюдженим є пропонування досліджуваному "когнітивного плацебо", під яким в нашому дослідженні виступало вирішення поставлених задач, а предмет дослідження (жестове міркування) досліджуваним не повідомлявся. Слухач розташовувався навпроти розміщеного стимульного матеріалу, під певним кутом, для того щоб оператор відеозапису міг зняти повний комплекс його виразних жестів.

З пред'явленням восьми трансформованих зображень кола О.Ю.Артем'євої досліджувані діяли за наступною інструкцією: "Що ви уявляєте коли бачите дане зображення". Експериментатор пред'являв за визначеним порядком зображення, а оператор реєстрував жестове вираження, яке супроводжувало пояснення. Задача "Зруйновані мости" описувалась досліджуваному так: "Під час паводку було зруйновано всього три мости, однак з'єднання між берегами зупинилось. Які мости виявились зруйнованими? Розв'язуючи дану задачу розмірковуюйте вголос".

Задача "Спостерігачі на площах" пропонувалась досліджуваному з наступною інструкцією: "В місті К. всі площі з'єднанні вулицями, як показано на рисунку (пропонувався відповідний рисунок). Тому спостерігач, перебуваючи на одній з площ, може бачити й деякі інші площі. Яка найменша кількість спостерігачів необхідна для одночас-

ного огляду всіх зображених на рисунку площ? Розв'язуючи дану задачу, розмірковуюте вголос".

"Задача Ейлера" подавалась за такою інструкцією: "Довільно виберіть якусь відправну точку й поверніться до неї, пройшовши по кожному мосту по одному разу. Двічі проходити через один і той самий міст не можна. Який Ваш маршрут? Розв'язуючи дану задачу, розміркуюте вголос" (рис. 1).

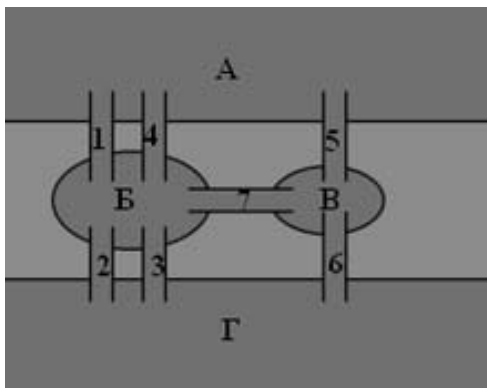

Рис. 1. Схематичне зображення задачі Ейлера

Статистичному опрацюванню підлягали такі кодові дані: показник мікрорухів в жесті; просторовий рух жесту; різноманіття репертуару жесту; кількість жестів; пропорційність кількості жестів запропонованим завданням; активність жестового вираження; тип жесту (символічний, зображувальний вказівний, інший); представленість жесту; форма вживання жесту; смислова установка в експериментальній ситуації (активність; оцінка ситуації, деталей, себе; інтенсивність жесту); додаткові жести.

Статистичний аналіз у групі досліджуваних показав позитивний кореляційний зв'язок між всіма ознаками, але сила між ними різна. Тісний кореляційний зв'язок виявлено між показниками активності жестового вираження та типом жесту (0,82) і формою вживання жесту (0,87), а також між формою вживання жесту і типом жесту (0,90). Між формою вживання жесту, показниками активності смислової установки, типом жесту і спрямованістю жесту кореляційний зв'язок помірний ($r = 0,41; 0,36; 0,39$). Показник оцінки смислової установки, деталей, себе і показник активності жестового вираження мають слабкий кореляційний зв'язок (0,29).

Сильний кореляційний зв'язок також виявлено між показниками типу жесту і формою його вживання (0,90). Показники активності смислової установки і спрямованість жесту мають помірний зв'язок (0,36). Середній кореляційний зв'язок існує між показниками активності смислової установки та інтенсивністю смислової установки (0,87), слабкий зв'язок між типом жесту і оцінкою смислової установки (0,21) (табл. 1).

Таблиця 1

Кореляційні показники в ситуації вербального описання трансформованих зображень кола

	Показник активності жестового вираження	Тип жесту	Спрямованість жесту	Форма вживання жесту	Показник активності смислової установки	Показник оцінки смислової установки	Показник інтенсивності смислової установки
Показник активності жестового вираження	1,00	0,82	0,44	0,87	0,33	0,29	0,31
Тип жесту	0,82	1,00	0,39	0,90	0,25	0,21	0,23
Спрямованість жесту	0,44	0,39	1,00	0,41	0,36	0,23	0,14
Форма вживання жесту	0,87	0,90	0,41	1,00	0,26	0,22	0,24
Показник активності смислової установки	0,33	0,25	0,36	0,26	1,00	0,62	0,87
Показник оцінки смислової установки	0,29	0,21	0,23	0,22	0,62	1,00	0,54
Показник інтенсивності смислової установки	0,31	0,23	0,14	0,24	0,87	0,54	1,00

Кореляція показує зв'язок, вплив, узгодженні зміни, але не може розглядатися як свідчення причинно-наслідкового зв'язку, як означення того, що змінам однієї ознаки відповідає зміна другої. Кореляційні методи не показують, чи перебуває причина змін в одній із ознак, чи вона коріниться за межами цих ознак. В зв'язку з цим нами був використаний метод дисперсійного аналізу, який аналізує мінливість ознаки під впливом певних контрольованих змінних факторів (табл. 2).

Задля ілюстрації психологічного експерименту розглянемо два відеопроколи – один, в якому досліджуваний використовував жести, інший – в якому останній їх не використовував.

**Статистичні дані дисперсійного однофакторного аналізу
досліджуваних у ситуації вербального описання
трансформованих зображень кола**

	Середній ранг	Сума рангів	Середнє число	Стандартне відхилення
Показник активності жестового вираження	4,800000	391,0000	4,982500	4,824629
Тип жесту	1,967400	158,0000	1,121500	1,055350
Спрямованість жесту	3,091748	246,5000	1,614500	1,506211
Форма вживання жесту	3,083750	246,5000	1,614500	1,506211
Показник активності смислової установки	5,481250	436,5000	4,061501	1,625302
Показник оцінки смислової установки	3,459500	275,0000	2,149888	0,540104
Показник інтенсивності смислової установки	5,911350	476,5000	4,727000	2,289067
Критерій Фрідмана (Friedman ANOVA) і коефіцієнт Кендала (Kendall coeff. of Concordance ANOVA Chi Squ.) (n = 218, df = 6) = 251,5214 Коефіцієнт узгодження (Coeff. of Concordance) = 0,51449, Середній ранг (Aver. Rank) r = 0,53854				

Досліджуваний Д. – слухач, 30 р. Експериментатор демонструє перше зображення. Досл. Сніжинка. Показується друге зображення. Зірочка і зім'ятий папір (двома руками немовби стискає папір, жест 1). Показується третє зображення. Досл. Це ракета. Або ракета так летить (плавно опускає руки вниз і розводить в сторону, жест 2). Показується четверте зображення. Досл. якір, пташка. А ще можна так! Одна половинка від карти піке (зображує піке, жест 3). Показується п'яте зображення. Досл. Листя від дерева, чобіт. А ще бачу голову з борідкою в шапочці (праву руку підносить до підборіддя, жест 4). Показується шосте зображення. Досл. Шолом, напевно. Показується сьоме зображення. Досл. Фрагмент голубого неба, що виглядає із-за хмар (двома руками зображує простір, жест 5). Показується восьме зображення. Досл. Куля, земля, коло.

У другому прикладі вербального описання трансформованих зображень кола досліджуваний жестів не використовував. Досліджуваний Є. – слухач, 29 р. Показ першого зображення. Досл. Сніжинка. Показ другого зображення. Досл. Зірка. Показ третього зображення. Досл. Мордочка тварини. Показ четвертого зображення. Досл. Серп і молот. Показ п'ятого зображення. Досл. Пташка, людина. Показ шостого зображення. Досл. Немає ніяких асоціацій. Показ сьомого зображення. Досл. Незрозуміла фігура. Показ восьмого зображення. Досл. Коло.

Як бачимо, з результатів першого відеопроколу, під час розв'язку задачі має місце не лише жестикуляція, але й мовленнєве розгортання описання зображень, вираження ставлення, установка щодо зображення ("А ще можна так!"; "А ще бачу голову..." та ін.), вираження через жест

готовності до дії ("Або ракета так летить"; "Фрагмент голубого неба, що виглядає із-за хмар" та ін.). В другому відеопротоколі жестикуляція відсутня, а мовленнєве описання зведено до рівня поняття (Рис. 1).

Рис. 1. Міркування досліджуваного під час розв'язування задач без жестового використання

Задля з'ясування можливості жесту виступати засобом вираження смислової установки й адресуватись особистістю самій собі як суб'єкту діяльності, нами була створена експериментальна ситуація, яка дозволяла особистості звертатися до самої себе. Така ситуація базувалася на тих теоретико-методологічних засадах, які дозволяють вирішувати задачі у внутрішньому діалозі [5, 6, 7]. Стимульний матеріал в психологічному експерименті представлявся трьома наочними задачами описаними вище.

Статистичному опрацюванню підлягали показник активності жестового вираження, тип жесту, його спрямованість, форма вживання, активність смислової установки, оцінка смислової установки; показник інтенсивності смислової установки (табл. 3).

Результати кореляційного аналізу засвідчили позитивний кореляційний зв'язок між всіма ознаками, але сила між ними різна. Виявлено тісний кореляційний зв'язок між формою вживання жесту та його спрямованістю (0,88); показником інтенсивності смислової установки та показником активності смислової установки (0,85); показником активності жестового вираження та формою вживання жесту (0,86). Тісний зв'язок виявлено між показниками активності жестового вираження та спрямованістю жесту (0,83).

Результати психологічного експерименту засвідчили, що жестикуляція, будучи кодуючим засобом орієнтації в просторі, вказує напрямком пошуку й виступає основою цілеутворення й самоорганізації діяльності (рис. 2).

**Кореляція показників досліджуваних осіб
в ситуації вирішення задачі у внутрішньому діалозі**

	Показник активності жестового вираження	Тип жесту	Спрямованість жесту	Форма вживання жесту	Показник активності смислової установки	Показник оцінки смислової установки	Показник інтенсивності смислової установки
Показник активності жестового вираження	1,00	0,71	0,83	0,86	0,16	0,13	0,14
Тип жесту	0,71	1,00	0,79	0,79	0,17	0,08	0,11
Спрямованість жесту	0,83	0,79	1,00	0,88	0,11	0,08	0,08
Форма вживання жесту	0,86	0,79	0,88	1,00	0,11	0,07	0,07
Показник активності смислової установки	0,16	0,17	0,11	0,11	1,00	0,27	0,85
Показник оцінки смислової установки	0,13	0,08	0,08	0,07	0,27	1,00	0,16
Показник інтенсивності смислової установки	0,14	0,11	0,08	0,07	0,85	0,16	1,00

Рис. 2. Міркування досліджуваного під час розв'язування задачі з викорис-танням жестів

Як видно рис. 2, жестове вираження дозволяє повністю простежити логіку міркування досліджуваного й показує взаємодію виражених у внутрішньому діалозі різних смислових установок. Розмірковуючи за допомогою жесту, досліджуваний відкривав для себе приховані смислові установки задачі, що нашоувхувало його на правильний розв'язок [6]. За таких умов жест як засіб вираження смислової установки адресувався особистістю самій собі як суб'єкту діяльності, виступаючи в якості рефлексивного засобу, який закріплює смисл на стадії його переходу з ірраціональної в раціональну (вербальну) форму.

У ситуації вирішення евристичних, наочних задач у жесті як у засобі вираження смислової позиції домінує готовність діяти щодо ситуації та її елементів. Жест, вживаючись паралельно з мовленням під час вирішення задач, стає засобом орієнтації в просторі й вказує напрямок пошуку у розв'язанні задач.

К нашому психологічному експерименті жест як код координації сприяв розумінню прихованого смислу задачі. Задля розуміння змісту жесту його слід включати в більш широкий контекст й співвідносити з ціннісно-нормативними уявленнями людини [7]. В.В. Клименко [6] розуміння розглядає як процес і результат зародження смислу. Для нього смисл ширше, аніж пізнавальна характеристика змісту; він виражається перш за все в його інтерпретації, у висновках, які робить суб'єкт на основі його змісту.

Жест – це не акомпанемент, а необхідна умова розмірковування під час розв'язування задач. За допомогою жесту презентується смислова установка людини. В сумісній діяльності це дозволяє сформувати спільне смислове поле, яке виступає в якості регулятора сумісної діяльності.

Проведений психологічний експеримент дозволяє констатувати, що жест є умовою внутрішнього діалогу в механізмі розв'язання смислової задачі й психомоторною констатацією етапів процесу раціоналізації смислу. Жест – важлива умова внутрішнього діалогу, ознака вираження внутрішньої готовності діяти у відповідному напрямку, який має актуальний смисл. Оскільки в дослідженні жестикуляція, вживаючись паралельно з мовленням, включалась у контекст мовлення й використовувалась як жест-репліка, це дозволяло інтенсифікувати смислову установку людини щодо готовності діяти щодо певної ситуації так чи інакше.

Встановлено, що жестове міркування, як і мовлення, має свій стиль. Стиль жестового міркування різнився від стилю мовлення, оскільки досліджувані, розв'язуючи різні задачі, змінювали манеру мовлення, водночас дотримуючись індивідуально притаманного жестового міркування. Стиль жестового міркування постає як свого роду

єднальна тканина між смисловою установкою особистості і значенням вираження.

Поняття тканини все більш активно входить в психологію – це перш за все чуттєво-інтуїтивна тканина образу свідомості (О.М. Леонтьєв, В.В. Клименко), емоції як чуттєвої тканини смислу (Ф.Е. Василюк) й біодинамічної тканини живого руху (М.О. Бернштейн, О.Р. Малхазов, О.О. Ухомський). Поняття тканини наближає науку до параметрів реального життєвого процесу. Якщо стиль спілкування пов'язаний зі специфікою міжособистісних відносин, то стиль жестового міркування – з уявленням і розумінням предмета активності особистості й ситуацією життєдіяльності в цілому.

У стилі жестового міркування знаходять вираження стійкі індивідуально-психологічні прийоми й способи вираження смислової позиції особистості. Стиль спілкування є системним утворенням, яке включає в себе стильові характеристики різних рівнів узагальнення. Стиль жестового міркування належить до стилю спілкування на рівні передачі інформації щодо смислової позиції особистості.

Той факт, що всі досліджувані в ситуації розв'язування задач вдавались до жестового міркування, а в експерименті з вісьмома трансформованими зображеннями кола до нього вдавались не всі, засвідчує, що фактори, які визначають інтенцію людини, проявляються в особливостях смислової установки, визначаючи її зміст й трансформуючи її.

Висновок. В ситуації розв'язування задач, жест, адресуючись людиною самій собі, стає засобом смислопередачі; ланкою, яка узгоджує смислові установки, протиставляючи їх іншим установкам; кодом розуміння. Жестове міркування як мовленнєвий процес дозволяє співвіднести якісно різні інтелектуально-ціннісні установки. Воно, на думку О.О.Потебні, немовби породжує дві "логіки", орієнтовані на одну предметність.

Міркування за допомогою жесту є глибинним засобом розуміння смислу. Воно немовби закріплює смисл на стадії переведення його із емоційної форми у вербальну форму. Смислова установка особистості необхідна й для саморозуміння. Знання щодо жестового вираження необхідні для розвитку й відточування навичок міжособистісного спілкування. Водночас жестове вираження не лише засіб вираження в процесі спілкування, але й спосіб організації наших почуттів, уявлень про себе і оточуючий світ, спосіб ідентифікації себе зі світом.

Список використаних джерел

1. Шмітт Ж.К. Сенс жесту на середньовічному Заході / Ж.К. Шмітт. – Харків : Око, 2002. – 640 с.

2. Хміляр О.Ф. Жестово-символічні властивості руки / О.Ф. Хміляр // Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка. – К. : ДП "Інформаційно-аналітичне агентство", 2012. – Том X. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип. 22. – С. 732-742.

3. Argyle, M. Bodily communication / M. Argyle. – London : Methuen, 1988. – P. 89-144.

4. Моррис Д. Библия языка телодвижений / Десмонд Моррис / [пер. с англ. Н.Караева]. – М. : Эксмо, 2010. – 672 с.

5. Ільїна Н.М. Проблема мовлення в науковій спадщині Б.Ф. Баєва та І.О. Синиці / Н.М. Ільїна // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка – Т. VII. – Вип. 2. – К., 2005. – С. 52-58.

6. Клименко В.В. Психофізіологічні механізми праксису людини : монографія / В.В. Клименко. – К. : ВД "Слово", 2013. – 640 с.

7. Кучинский Г.М. Психология внутреннего диалога / Г.М. Кучинский. – Мн. : Университетское, 1988. – 304 с.

Spisok vikoristanix dzherel

1. Shmitt Zh.K. Sens zhestu na seredn'ovichnomu Zahodi / Zh.K. Shmitt. – Harkiv : Oko, 2002. – 640 s.

2. Hmiljar O.F. Zhestovo-simvolichni vlastivosti ruki / O.F. Hmiljar // Aktual'ni problemi psihologiji : zb. naukovih prac' Institutu psihologii imeni G.S. Kostjuka. – K. : DP "Informacijno-analitichne agentstvo", 2012. – Tom H. – Psihologija navchannja. Genetichna psihologija. Medichna psihologija. – Vip. 22. – S. 732-742.

3. Argyle, M. Bodily communication / M. Argyle. – London : Methuen, 1988. – P. 89-144.

4. Morris D. Biblija jazyka telodvizhenij / Desmond Morris / [per. s angl. N.Karaeva]. – M. : Jeksmo, 2010. – 672 s.

5. Ільїна Н.М. Проблема мовлення в науковій спадщині Б.Ф. Баєва та І.О. Синиці / Н.М. Ільїна // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка – Т. VII. – Вип. 2. – К., 2005. – С. 52-58.

6. Клименко В.В. Психофізіологічні механізми праксису людини : монографія / В.В. Клименко. – К. : ВД "Слово", 2013. – 640 с.

7. Кучинский Г.М. Психология внутреннего диалога / Г.М. Кучинский. – Мн. : Университетское, 1988. – 304 с.

Hmiliar O. Motional thinking in a problem salvation process. In feeling and intuition structure of person's symbols the key role has been given to a motion. A motion is being given to the world the particular expression, brings into significant matter of the sound speech the new shade, made it the visually form of efficient thinking.

On the pages of this article the author showed which function carries out a motion in the heuristic salvation process – "Broken bridges", "Observers on the squares", "Euler's task".

Determinate that the motional thinking assisting to decode the hidden task's meaning pushes a person to solve it. Using in the psychological experiment 218 under studied people and recording the experiment results. The article's author visually could show the logical thinking and interaction of the expressed in the internal dialog of the different task's meaning. By using the motion the under studied person covered for him/herself a hidden task's meaning which gave him/herself the right response.

By this, the motion as means of expression of the task's meaning has been addressed to him/herself as the entity, coming out as reflexive means which consolidates sense on the transition stage from irrational to rational form.

Thinking be motion is a depth means of sense of understanding. Under standing as though consolidates sense on the stage of transformation from the emotional form info speech. The motion thinking is a visually means of organizing our feelings, imaginations about him/herself and surrounding world and the means of identifying himself by the world.

Key words: *gesture, gesture reasoning, character.*

Отримано: 25.07.2014 р.

УДК 316.454.54:37.011.3 – 051

Хоменко Є.Г.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У СИСТЕМІ СТОСУНКІВ "КЛАСНИЙ КЕРІВНИК – УЧНІВСЬКИЙ КОЛЕКТИВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ"

Хоменко Є.Г. Психологічні особливості педагогічної взаємодії у системі стосунків "класний керівник – учнівський колектив середньої школи". У статті описано психологічні особливості педагогічної взаємодії, проаналізовано різні підходи до взаємодії учителя з учнями. Висвітлено основні типи взаємодії у навчальному процесі. На основі теоретичного аналізу психологічної літератури описано психологічні особливості учнів середньої школи. Окреслено особливості взаємодії між класним керівником і учнівським колективом середньої школи в рамках системного підходу.

Ключові слова: *взаємодія, педагогічна взаємодія, система, учні середньої школи, учнівський колектив.*